

Írta: Boldizsár Ildikó

Kihez szólnak a tündérmesék?

Kezdő mesekutatóként gyakran kerültek a kezembe olyan szakkönyvek, melyek közvetíteni igyekeztek a mesék és a meseolvasók között, azaz megpróbálták megmagyarázni vagy értelmezni, hogy miről is szólnak az egyes szövegek. Én sokáig azt gondoltam, hogy meseelemzésekre semmi szükség nincs, és Honti Jánossal értettem egyet, aki szerint *„mesékről szóló könyv helyett egyszerűen csak mesék minél gazdagabb gyűjteményét kellene az olvasók kezébe adni, és hagyni, hogy maguk a szövegek mondjanak el mindent.* „Később azonban rájöttem, hogy a mesék manapság már nem tudnak „maguktól elmondani mindent”, és óriási szakadék tátong a mese és az olvasó között. Valamikor a mesemondók megbecsült tagjai voltak a paraszti közösségeknek, a mesék pedig nemcsak szórakoztatták a – többnyire – felnőtt meshallgatókat, hanem életvezetési tanácsokkal, sőt stratégiákkal is szolgáltak számukra. A népmese, s ezen belül is a tündérmese (az a mese, amelyből nem hiányozhat a csodás elem) ma már csak kevés ember számára jelenti a bölcsesség forrását, és még kevesebben vannak azok, akik az egyes történetekben saját egzisztenciális problémáikra és azok megoldási lehetőségeire ismernek rá. Ez valószínűleg nemcsak azért van így, mert korunkban általánossá vált a mesék iránti érzéketlenség, vagy-mert végleg eltűntek volna a bölcs mesemondók, hanem azért is, mert egyre nehezebb olyan mesére bukkanni, melyet nem írtak át, nem kurtítottak meg, vagyis nem változtatták meg szinte felismerhetetlenségig az eredeti szöveget. Azt, amely évszázadokon át szájról szájra járt, majd a múlt század közepétől megindult mesegyűjtés nyomán gyűjteménybe került, és ott várja sorsa jobbra fordulását.

Mert a mesék jobb sorsra érdemesek. Nem kellene automatikusan a gyerekszoba könyvespolcára helyezni, és kizárólag a gyerekek számára elérhetővé tenni a mesekönyveket. Ahhoz, hogy megértsük gyermekünk kedvenc történeteit és azokon keresztül magát a gyermeket is, először meg kell találnunk és értenünk „saját mesénket”. Ki a legkedvesebb mesehősünk és miért? – mindenekelőtt ezt a kérdést kell feltennünk magunknak. Megrázott annak a tanítványomnak a vallomása, aki azt mondta, hogy mindig gyűlölte a legkisebb gyerek győzelmét hirdető meséket, mert otthon ő volt a legnagyobb. Ezért inkább A három kismalac meséjét szerette, mert abban a legidősebb malac a legokosabb, neki sikerül túljárnia a farkas eszén és erején. Egy másik diáklány a megalázott, királylány szerepétől megfosztott nő sorsával azonosulva fedezte fel saját gyengeségeit és párkapcsolatában elkövetett hibáit. Sokan azokat a meséket nevezik meg „legkedvesebbként”, amelyekben a mesehősnek nem kívülről fenyegető ellenféllel kell megvívnia, hanem saját magával. Miért szeretjük annyian például A kis hableány, A boldog herceg, Hamupipóke és A vadhattyúk történetét? Milyen belső késztetéseinkkel vagy nyomorúságainkkal nézünk szembe az önfeláldozó szenvedés megannyi mesei példáján keresztül? Meríthetünk-e erőt a mesékből ahhoz, hogy elinduljunk egy félelemmel teli, kockázatos úton, ahol kiismerhetetlennek tűnő ellenfelek várnak ránk ezer alakban? Hogyan kerülhetünk ki szorult helyzetekből, ha valamennyi ismert megoldási technikánk csődöt mond? E kérdésekre a mesékből is kaphatunk válaszokat.

A jó mesék nem életkorhoz kötöttek. Épp attól jók, hogy minden életkorban más-más jelentésük válik nyilvánvalóvá. A tündérmese gazdag árnyalataiból a gyerekek még nem értenek meg mindent, de kitartóan ragaszkodnak azokhoz a mesékhez, amelyek pontosan

leképezik a bennük zajló lelki folyamatokat, s amelyekből ők is erőt meríthetnek. De a mese nem csak emiatt rendkívül fontos a gyerekek életében. Vekerdy Tamás figyelemre méltó kutatási eredményről számol be *Kicsikről nagyoknak* című könyve egyik lábjegyzetében. Amerikai kutatók bebizonyították, hogy az intellektuális képességek egyoldalú fejlesztése végzetessé válhatónan téves döntésekhez vezet az emocionális intelligencia, a szociális és művészi képességek kiművelése nélkül. Véleményem szerint a mese már kisgyermekkortól képes mind a négy szinten hatást kifejteni, még hozzá indirekt módon. Intellektuális szinten gondolkodásra, a képzelőerő fejlesztésére és önismeretre ösztönöz; emocionális szinten nemcsak feszültségoldó, harmonizáló, hanem megtanít valakivel azonosulni is, pl. átélhető a mesehős megpróbáltatásai, és a mese valamely szereplőjén keresztül sokkal könnyebb önmagunkról is beszélni. Szociális szinten a mese alkalmas a humán értékek, az erkölcsös viselkedés kódjainak elsajátíttatására, (pl. hogy a beteg, elesett embereken és állatokon segíteni kell); valamint arra is, hogy a gyermek megtanulja azt az elbeszélői nyelvet, kifejezési formát, amely egyéb irodalmi alkotások létrehozására is ösztönző lehet. Mesemondásra az esti, elalvás előtti meseidőn kívül minden szituáció alkalmas: csúcsforgalom, várakozás az orvosi rendelőben, türelmet igénylő cipőpróba, testvérkonfliktus, betegség, lehangoltság, felfokozott jókedv stb. Minden helyzethez lehet megfelelő mesét találni. Olykor nem is arra van szükség, hogy a mese „szóljon” valamiről, hanem arra, hogy a „mesehang” felidézzen valamilyen kellemes élményt, melynek hatására a legelviselhetetlenebb helyzet is feloldhatóvá válik. A mesélésre kiválasztott szövegekkel azonban – kivált az esti mesélésnél, amit például gyertyagyújtással is el lehet választani a nap többi részétől – nem árt elővigyázatosnak lenni: Hamupipókéhez hasonlóan meg kell különböztetnünk a jó választást a rossztól. Ha nem „fejből” mesélünk, ne olvassunk olyan mesét, amit akkor látunk először -kellemetlen meglepetésekben lehet részünk. Ne sajnáljuk az időt a hosszú tündérmesékre, még akkor sem, ha több estét is igénybe vesz, amíg a végére érünk. A gyerekek szinte szó szerint megmondják, hol hagytuk abba előző este a szöveget. Különösen figyeljünk oda azokra a mesékre, amelyeket ő kér, hiszen ezek valamilyen okból fontosak a számára. Akkor is meséljük el neki, ha századszor kéri. Végző soron a mesélés egyik jótékony hatása abból áll, hogy ha a mesélő és a mesehallgató egy mesényi időre legalább egymásra talál, hinni lehet más, világjobbító csodákban is.

Boldizsár Ildikó

„Kislánykoromban mindig más akartam lenni: legelőször és mindenekelőtt: király. Felmásztam a buckák tetejére, és kitárt karral ugorva játszottam repülést Nem elképzeltem, hogy madár vagyok, valóban az voltam. Mint ahogy tudtam lenni kő, virág, gyertya és szappanbuborék.

Aztán egyre nehezebb lett. Nem úgy sikerültek a dolgok, ahogyan szerettem volna, mindig másképpen lettem más. Félrecsúsztak a mozdulatok, mondatok, értelmét veszítette minden átváltozás: lötyögött rajtam a madárszárny, a bibe, a porzó, az alany, az állítmány. Miért nem sikerül, ha egyszer már tudtam, és sikerülhet-e még? Csak ez érdekelt Azt a határvonalat kerestem, amelyen átlépve megszűnhetnek létem korlátai, s én azzá válhatok, akivé akarok.

Ennek technikáját kutatva a mesék is kínáltak néhány lehetségesnek látszó megoldást. Elvárásolt királyfik és királykisasszonyok mellett Micimackó kényszerű alakjavítási kísérletei vetették fel a kérdést: vajon varázslás és fogyókúra között létezik-e másmilyen megoldás?

A mesék pontosan leképezik a bennünk és körülöttünk lévő világot. Jelentésük legalább annyira sokféle, mint mindazon meseforma, amely a mesemondók ajkán megszületik, legyen az „népi” vagy a legmodernebbek közül való” – vallja Boldizsár Ildikó könyvének fűlszövegében. (Varázslás és fogyókúra. Mesék, mesemondók, motívumok. József Attila Kör – Kijárat Kiadó, Budapest, 1997. Ára: 500 Ft)

Menekülő mesék

Különleges mesegyűjteményre bukkantam nemrégiben. Ez a könyv címével és a hátsó borító szövegével nem kevesebbet ígért, mint, hogy bosnyák menekültektől alig egy esztendővel ezelőtt gyűjtött meséket tartalmaz, még hozzá három nyelven: a menekültek nyelvén kívül magyarul és angolul. E meseszegény világban, fogyatkozó mesék és mesemondók között a folklórkutató képzelete meglendül: vajon miről mesélnek a háború elől menekülő, hazátlan, otthontalan emberek? Vigasznak használják a meséket, vagy mindennapjaikat dokumentálják, netán egy vágyott világot festenek le bennük, miként tették ezt évszázadokon keresztül a paraszti mesemondók? Hogyan gondolják és értelmezik a világot, hogyan töltik meg érzellemmel azok, akik ma mesélésre nyitják a szájukat? És a mesegyűjtők, akik estéről estére tanúi lehetnek a mesemondás manapság igencsak ritka pillanatainak, vajon hogyan tudják szóra bírni a századvégi mesemondókat? Hiszen nemcsak a mesemondás, hanem a mesegyűjtés művészete is kihalóban van már!

A huszonnégy gyönyörű történet azonban ellenállt mindenfajta tudományos előfeltevésnek, romantikus képzelgésnek, és nem akart más lenni, mint ami: mese. S mivel végső soron a földkerekség valamennyi meséje egyforma, könnyű felismerni a bosnyákok Naszrudin hodzsájában a mi igazságos Mátyásunkat, vagy csavaros eszű székely mesehőseinket, akik mindig túljárnak az őket sarokba szorítani akarók eszén. És nem ismeretlenek a leleményesség mesei formái-, a fősvény és a jószívű kibékíthetetlen ellentétei vagy a férfiak és a nők harcai.

A gyűjteményben alig találni klasszikus népmesét: a tündérmeséket minden nép mesekincséből kiszorítják lassan a tréfás mesék vagy a moralizáló, realisztikus mesék. Hogyan tűnt el az igazság a földről? – kérdezi például az egyik bosnyák mese, és arra a következtetésre jut, hogy amióta az igazság égből csüngő láncra visszahúzódott az égbe, minden a visszájára fordult, elsatnyult idelent. Azóta „a jóságból is egyre kevesebb terem, elhatalmasodott viszont a gonosz, elterjedt a csalás, megnőtt a gyűlölet, az igazságtalanság ideje jött el. A boldogságból is egyre kevesebb jut” – mondja a mese, s alig kínál feloldódást a keserű szavakhoz. Az uralkodó megparancsolja ugyan, hogy országának lakói évente kétszer vagyonuknak egy negyvened részét osszák szét a szegények között, de a mese vége nem ígéri azt, hogy ezzel megoldódhat az igazságosság kérdése a világban. Nincs realitásoktól való elrugaszkodás, tündéri képzelet: úgy tűnik, a tényeken már a meséknek sincs mit változtatniuk.

Azazhogyan mégis. A kötetet záró rövid mese nemcsak azt mutatja meg, hogyan lesz egy meséből történelmi dokumentum, hogyan igazítja egy-egy mesemondó az öröklött témát a hallgatóságához és az aktuális élethelyzetekhez, hanem azt is, hogyan kezelődik egy, a valóságban sokszor megoldhatatlan konfliktus a mesében: „Élt a Száva folyó partján két vízimolnár. Az egyik muzulmán volt, a másik pedig keresztyén. Nemigen barátkoztak egymással. Egyszer aztán elterjedt a hír az egész Száva-parton, hogy háború készül” – így

kezdődik a történet, majd miután mindkét molnár túléli a háborús viszontagságokat, egymásban jó barátokra lelnek, és „számukra ez a meglelt vagyonnál is fontosabb.”

Sajnálom, hogy a kötet végén nem olvasható néhány szó a mesemondók személyéről, a mesélés körülményeiről, a mesehallgatók reaklásairól, s arról, milyen nyelvi változtatáson ment át a szöveg. A hat mesemondó ugyanis meglehetősen egyforma, választékos nyelvet használ, ami talán inkább a gondos szerkesztői munka (Balázs Attila) eredménye, mintsem az előbeszéd természetessége. Köszönet azonban az effajta, nem magyarosított szavakért: pilav, cimbur, okká, csársi, citap, hán, szába, oszpora, csauz, kaszaba, saz, feredzse. Mint ahogy köszönet a gyerekeknek a rajzokért, a mesemondóknak és fordítóknak a mesékért: Selimovic Lejla, Fehim Sabic, Mehmed Sreckovic, Husein Micijevic, Sabina Durakovic, Velic Dzeneta meséit magyarra Túri Tibor, angolra Mohorovic Denis fordította. Azoknak pedig, akik megveszik a könyvet, köszönet a segítségért, mert -ahogy a fülszöveg mondja – „A kötet bevételeit a Magyarországon élő menekültek megsegítésére fordítják.”

(Menekülő mesék – Price-iz-beglice – Fugitive Tales, MASZK Egyesület, Szeged, 1300Ft.)